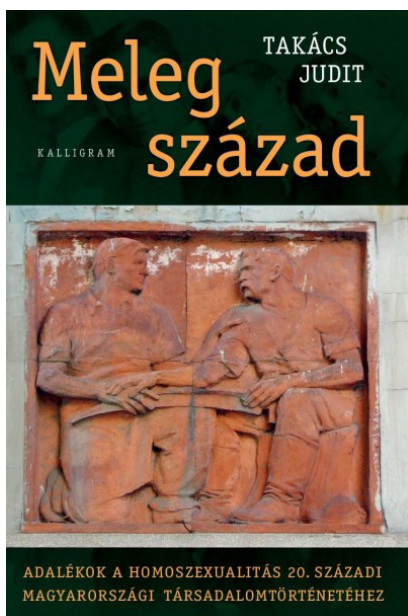

TRÁDLER HENRIETTA¹

„MELEG SZÁZAD”

Takács Judit: *Meleg század. Adalékok a homoszexualitás 20. századi magyarországi társadalomtörténetéhez*
Budapest, Kalligram, 2018

DOI: 10.18030/socio.hu.2019.2.80

Az LGBTQI közösség része a történelemnek. A csoportot az elmúlt évtizedekben a kutatók, írók, filmrendezők is „felfedezték”. Eddig a társadalom számára kevésbé ismert történetek léptek elő az árnyékból, amelyek mind a mai napig kurrens problémákat, kérdésköröket boncolgatnak. Ilyen az utóbbi évek egyik híres, Oscar-díjas LGBTQI filmje, A dán lány (*The Danish Girl*), mely a társadalomban még mindig tabutémának számító történetet boncolgat. A film az első Európában közismertté vált „nemváltó férfiról” szól. A 2015-ben bemutatott film igaz történeten alapszik: az 1920-as évek Koppenhágájában járunk, ahol egy dán festő-házaspár, Einar és Gerda Wegener életébe nyerhetünk bepillantást. Eleinte egy boldog pár életét szemléli a néző, majd egy nap Gerda, hogy gyorsabban megfesse egyik munkáját, férjét női modellnek öltözteti. Ekkor születik meg Lily, Einar alteregója, aki ezt követően úgy érzi, hogy női ruhában, női testben tud csak kiteljesedni. A feleség némi lelki tusa után mindenben támogatja férjét. Párizsba költöznek, hogy szabadabb életet élhessenek, immár mint Gerda és Lily. Einar fizikailag is nővé szeretne válni. Egy orvosprofesszor felajánlja a műtét lehetőségét, amibe Lily belemegy. Kezdetét veszi a nemi átalakító műtétsorozat: az első jól sikerül, viszont a másodikba Lily belehal. A film minden hibája ellenére figyelemfelkeltő, valós problémákat feszeget. Az eset a korabeli sajtóban is nagy visszhangot kapott, diskurzus tárgyát képezte.

A történelem során a mai kifejezéssel élve LGBTQI közösség tagjai a prostituáltakhoz, zsidókhöz hasonlóan a társadalom marginális csoportjaihoz tartoztak. (Bizonyos országokban sajnos mind a mai napig marginálisnak számítanak.) Hosszú jogi, társadalmi fejlődésnek kellett végbemennie ahhoz, hogy a társadalom „teljes” tagjaivá váljon ez a kirekesztett csoport. Az LGBTQI Történelmi Hónap a csoport múltjának megismerése miatt is

¹ Az ELTE BTK Gazdaság-és Társadalomtörténelmi tanszék PhD hallgatója

fontos eseménysorozatnak minősül. Hazánkban több szervezet küzd a másság elítélése ellen. Ezek az egyesületek, szervezetek (többek között a Háttér Társaság, a Labrisz stb.) a leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű, queer, interszexuális (LMBTQI) emberek érdekeit és jogait védik, valamint felhívják a közvélemény figyelmét az LMBTQI közösségek tagjainak problémáira, kultúrájukra, megismerésük lehetőségeire. Az immáron több éve megrendezésre kerülő LMBT Történelmi Hónap rendezvénysorozat keretein belül lehetőség nyílik beszélni, ismereteket szerezni e közösségek magyar, illetve külföldi múltjáról, az általuk létrehozott értékekről, amelyeknek jelentős része mind a mai napig láthatatlan.

A történészek a kulturális fordulat következtében (amikor kutatásuk fókuszát a politika, eseménytörténet felől a kultúra, a nyelv, a szimbólumok, a nemek, az egyén felé fordítják, amiből következik a kutatók szemléletváltozása a történetírás területén) elemzési szempontrendszerükbe beemelték a gendert, vagyis a társadalmi nemet. Az 1980-as években a genderszempontra érvényesülésével, a nemi identitások és szexuális orientációk sokféleségének figyelembe vételével felfedezték az ezek mentén meghatározható csoportokat is mint korábban nem, vagy legalábbis alig kutatott történelmi kutatás tárgyát. A kutatók számára érdekessé vált a férfiszexualitás kultúrája Firenzében (Rocke 1996), egy leszbikus apáca élete a reneszánsz korában (Brown 2001), vagy egy 19. századi francia hermafrodita története is elemzés tárgyát képezte (Foucault 1997).

Hazánkban kevésbé kutatott téma mind a mai napig a homoszexualitás társadalomtörténete, kevés történelmi munka született a témában.² Leginkább szociológusok, irodalomtörténészek, pszichológusok foglalkoznak a csoport társadalomtörténetével. Takács Judit *Meleg század. Adalékok a homoszexualitás 20. századi magyarországi társadalomtörténetéhez* című munkája ezért is kiemelkedő és hiánypótló a témában. Takács Judit szociológus, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológia Intézetének tudományos tanácsadója *A homoszexualitás 20. századi társadalomtörténete az 1990 előtti Magyarországon* című OTKA kutatást két munkatársával, Csizsár Gáborral és P.Tóth Tamással közösen végezte 2013 és 2017 között. A kutatás fő céljai közé tartozott a 20. századi magyar társadalomtörténet egy kevésbé ismert aspektusának feltárása, a homoszexualitás társadalmi, állami felügyeletének kutatása. Takács könyve, mely 2018-ban a Kalligram gondozásában jelent meg, korábban publikált tanulmányok alapján e kutatásnak az eredményeit foglalja össze öt fejezetben keresztül.

A kötet 1990-ig követi nyomon a homoszexualitás társadalmi felügyeletének 20. századi történetét, mindezt friss kutatási eredményekre alapozva. A szerző a homoszexualitás magyarországi társadalomtörténelmi vizsgálatára törekedett. A kötet az elutasító társadalmi környezet kényszereire összpontosít, kisebb részben szól az érintettek kényszerekkel való megküzdési stratégiáiról, ezt a fókuszot a források hozzáférhetősége miatt választotta Takács. A kötet nagy erénye az eddig feltáratlan levéltári anyag használata, elemzése. A kutató a Budapest Főváros Levéltárának (BFL) anyagai és az Állambiztonsági Levéltár aktái mellett saját készítésű interjúkat is felhasznált. A vizsgálat fókuszában alapvetően férfiak szerepelnek, mivel a források főként férfiakról szólnak. Ennek az a magyarázata, hogy 1878 és 1961 között Magyarországon kizárólag a férfiak közötti homoszexuális kapcsolatot kriminalizálták, vagyis büntették.

² Magyar szerzők közül Takács Judit munkássága mellett lásd Borgos (2013, 2016) és Perényi (2016, 2017), valamint Hanzli (2016) és Lászlófi-Nagy-Trádler (2017) tanulmányait.

A munka mindenekelőtt bemutatja a homoszexualitás különböző társadalmi értelmezési kereteit, amelyek bizonyos történelmi korokhoz köthetőek. Takács öt fő megközelítést sorol fel, melyek visszaköszönnek a magyar jogalkotás múltjából. A morális alapú nézet szerint a homoszexualitás társadalmi, vallási törvények elleni bűn, egyéni választás eredménye, amely erkölcsi szempontból elítélendő, még ha azt nem is büntetik. A betegségmodell kiindulópontja, hogy a homoszexualitás betegség, amelynek kialakulásáról gyermekkori trauma vagy rossz szocializációs minta tehet, a devianciamodell értelmezése alapján pedig a széles körben elfogadott társadalmi normáktól eltérő viselkedési forma. A magánügy-modell nem firtatja a homoszexualitás okát: e megközelítés szerint állami, társadalmi beavatkozás nem szükséges, de ha nyilvánosságra jut, akkor negatív módon hathat a társadalom tagjaira, különösképpen a kiskorúakra. Az emberi jogi megközelítés alapján pedig a szexuális orientáció a személyiség alapvető tulajdonsága, alkotóeleme. Vagyis az emberi szexualitás egyik változata, és az államnak biztosítani kell a jogi, társadalmi egyenlőséget mindenki számára, szexuális orientációra való tekintet nélkül. A homoszexualitás megítélése az öt értelmezési kereten belül mozgott a társadalomban. Magyarországon leginkább a magánügy-modell terjedt el, de erre csak az 1961-es dekriminalizáció után kerülhetett sor.

Az értelmezési keretek áttekintését követően az olvasó megismerheti, hogyan jött létre a homoszexuális kifejezés. A szót egy magyar publicista, műfordító, Kertbeny Károly alkotta meg a görög „*homo*” és a latin „*sexus*” szavak összeolvasztásával. A kifejezés először 1869-ben jelenik meg. Eközben a német jogász Karl Heinrich Ulrich létrehozta a férfias, ámde férfiakhoz vonzódó férfiakra használatos kifejezést, az *Urnigot*. Nagyon fontos megjegyezni, hogy a kötet egészében jelen van a nemzetközi kontextus, amely segítségével megérthetjük a hazai szinten zajló eseményeket. A homoszexuális kifejezés szexualitástörténelmi szempontból paradigmaváltáson ment keresztül: a 19. század végére már nem a fajtalanság egyik típusára utalt, hanem a homoszexuális mint személyiség jelent meg, vagyis a fajtalanság kvázi megszemélyesült. Takács a nyelvi kifejezésmódból vezeti le – nem kis leleményességgel – hogy a 20. század első felét lényegében meleg századnak is nevezhetjük. Kevésbé ismert, hogy a kifejezést eleinte kifejezetten nőkre használták, majd köznyelviesedett a 20. század utolsó évtizedében – tudjuk meg a szerző tollából.

A kötet első fejezete a magyarországi homoszexuális listázásokról szól (*Homoszexuálisok listázása Magyarországon a 20. század elejétől az „államszocia-listáig, 27–57.*). Az efféle listázás Takács szerint a közép-kelet-európai térségre, azon belül pedig Magyarországra is jellemző rendőrségi, állami tevékenységnek számított a 19. század végétől kezdve. A 19. század utolsó negyedében a Csemegi Károly-féle büntetőtörvénykönyv „szemérem elleni büntettek és vétségek” című fejezetében jelent meg a „természet elleni fajtalanság,” és közel 80 évig létezett a magyar büntetőtörvénykönyvben. A „bűncselekményt” elkövetők egy évnyi szabadságvesztést kaphattak. A kötetre jellemző, hogy vissza-visszatérve értelmezi a jogszabályokat annak érdekében, hogy az olvasó megértse a forrás kialakulásának okait, körülményeit. Amikor 1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesítésével létrejött Budapest, a városeyesítés többféle következménnyel járt: többek között az egységes rendőrség létrejöttével. Megszületett egy egységes rendőri szaktudás, amely lehetővé tette a nyomozás hatékonyabb működését, ezzel együtt a homoszexuálisok felügyeletét, listázását is lehetővé tette. Az egyre gyorsabb ütemben urbanizálódó Budapesten a 20. század elejére már kialakultak a meleg szubkultúra terei, szokásai, találkahelyei a városi térben. A század eleji homoszexuális-listákról csupán hivatkozásokból lehet értesülni: például Turcsányi Gyula rendőr,

Szántó Jenő főorvos és Nemes Nagy Zoltán ideggyógyász munkáiból, ahol a szerzők koruk, vallásuk, foglalkozásuk és egyéb jellemzőik alapján próbálták beskatulyázni a homoszexuálisokat. A bemutatott forrásokból egyértelműnek tűnik, hogy a rendőrök munkájuk során, úgymond „melléktermékként” listázták a melegeket.

A korai időket követően Takács egy különleges dokumentumot elemez 1942-ből. A Hadtörténeti Levéltár őrizetében található listán 993 név szerepel, a személyek részletes adataival, illetve e mellett található egy levelezés az Államvédelmi Központ és a Honvédelmi Minisztérium között zajló kérdésről, miszerint a listákon szereplő személyeket kötelezzék-e honvédelmi munkaszolgálatra vagy se. A honvédelmi szolgálat fő célja az volt, hogy a megbízhatatlan egyéneket, legyen szó zsidókról, kommunistákról vagy egyéb kisebbségi csoport tagjairól, úgy vonja be a háborús készülékbe, hogy közben a tényleges katonai szolgálattól távol tartja őket. A listára való fel-, illetve lekerülés alku tárgyát képezte, a magasabb társadalmi pozícióban lévő személyek, értelmiségiek jelentős része rá sem került a listára, amin javarészt kétkezi munkások nevei szerepeltek. Nem tudni, pontosan milyen sorsot szántak a 993 egyénnek, mert a minisztérium dolgozói nem akartak élni a homoszexuálisok munkaszolgálatosként való alkalmazásával.

Az államszocializmus időszakában az ORFK 13 féle bűnözői nyilvántartás vezetését írta elő, megelőzési jelleggel. Ennek részeként a melegeket is listázták. Ezekben az évtizedekben a szexuális orientáción alapuló vizsgálás, zsarolás a beszerzéseknél fontos eszközként szolgált, amelyet előszeretettel használtak az ügynökök, informátorok. Takács Judit szerint a listák létezése arra enged következtetni, hogy a 19. században a rendőri, állami felügyelet erőteljesen jelen volt a társadalomban.

A homoszexuális listákról szóló fejezet után a század első felét jellemző különféle nemiszerep-áthágásokkal és homoszexualitás-reprezentációkkal ismerkedhetünk meg (*Nemiszerep-áthágások és homoszexualitás-reprezentációk a 20. század első felének magyar sajtójában*, 57–119). Ez a fejezet *Az Est* című napilap 1910 és 1939 között megjelenő számainak elemzésére épül. A sajtóanyag nagyon egyedi forrástípus, az adott korszak gondolkodásmódja, bizonyos társadalmi csoportok imázsának reprezentatív megjelenési formájaként tekinthetünk rá. *Az Est* azért is szerencsés választás, mert az egyik legnagyobb példányszámban megjelenő, véleményformáló, bulvár híreket is tartalmazó napilap volt ebben az időszakban. A fejezet a homoszexualitás médiareprezentációinak egyes tematikailag meghatározott részterületeire fókuszál. Nem róhatjuk fel a szerzőnek a fókusz szűkítését, hiszen óriási anyagról van szó. A kutató a lap 8861 számát tekintette át, és összesen 536 cikket emelt be az elemzés fókuszába. Takács fő kérdése pedig, hogy milyen női és férfi szerepek megnyilvánulási formáiról esett szó a lapban, amelyben az adott időszak társadalmi környezetében szokatlanul hatottak. A szerző alapvetően kvalitatív módszerek alapján elemzi a forrást.

Több csoportot alkotva értelmezi a megjelenési formákat a szerző. Az első 92 cikk a nemi jellegzetességek részleges és/vagy teljes, illetve átmeneti és/vagy tartós megváltoztatásához köthetőek. A megtévesztők csoportjába tartoznak a magukat elmaszkírozók, sminkelők, akik általában munkájuk, elfoglaltságuk kapcsán változtatják meg külsejüket. A második csoport cikkei az úgynevezett ismeretterjesztés kategóriájába sorolhatók, amelyek például hermafroditák születéséről, boncolásáról szóló hírekkel elégitik ki a publikum kíváncsiságát. Az átöltözők csoportját nemi jellegzetességeik megváltoztatása, a másik nem ruháinak felvétele jellemzi. A korábban említett Einer Wegener története is ebbe a kategóriába sorolható, amiről *Az Est* is sokat cikkezett

– tudjuk meg Takács írásából.

A következő 138 cikk a homoszexualitás és a bűnügyek kapcsolatáról szól: főként olyan esetekről, amik megbotránkoztatták a társadalmat. Ezen belül megkülönböztethetők egyrészt a prostitúciós, illetve a zsarolási ügyek, másrészt a gyilkosságok, valamint az erkölcstelen üzemek kategóriája, ahova a botrányos viselkedésformákkal, csábítással, nemi erőszakkal foglalkozó cikkek kerültek. A kategóriákon keresztül felfedezhetők a nemiszerep-áthágásokkal kapcsolatos társadalmi vélekedések lenyomatai: Takács elemzése szerint az alapvetően kétneműnek tételezett világ mindennapi ábrázolása mellett megjelennek az átmenetek. A botrányosnak vélt históriákat imádták a szenzációhajhász újságírók: a homoszexuális ügyek kapcsán a történetet túlírták, az apró részleteket is kihangsúlyozták annak érdekében, hogy eladhatóvá tegyék a lapot, és kielégítsék a publikum igényeit.

A homoszexualitás és a homoszexuálisok csoportjának kriminalizációját visszatükrözték a lapokban megjelenő reprezentációs mintázatok. A harmadik fejezet (*A homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjának háttere*, 119–139) ezért is kiemelkedően fontos, mivel a felnőtt férfiak között zajló, kölcsönös beleegyezésen alapuló, homoszexuális aktusok magyarországi dekriminalizációjának hátterét boncolgatja. Az egyes országok büntető törvénykönyveinek vizsgálata jól körülhatárolható és történetileg nyomon követhető, és részben tükrözi, hogy hogyan változott a meleg társadalmi megítélése. Mivel a büntetőjog az adott társadalomban a kodifikált normák megszegését szankcionálja az állam erejével, egyes normaszegések büntetőjogilag üldözendő cselekménnyé nyilvánítása és büntetendővé tétele bizonyos normák kiemelt fontosságát jelzi.

A 20. század közepén Magyarországon a medikalizációra való hivatkozással hoztak meg jogi és társadalmi ítéleteket a homoszexuális emberekről – olvashatjuk Takács Judit érvelését. A fejezet egyik „fő attrakciója” a mindezidáig ismeretlen, 1958-ból származó forrás: az Egészségügyi Tudományos Tanács (későbbiekben ETT) „Ideg-elme Szakbizottsága” által a homoszexualitásról szóló törvényszakaszok módosítására vonatkozó javaslat, és ennek háttere, ami alapján 1961-ben megszüntették a felnőtt férfiak közötti kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális aktusok büntethetőségét. Takács Judit és kutatótársai 2015-ben találták meg a forrást, ami az ETT 1958. március 21-én lezajló ülésén készült. Az ülésen jegyzőkönyvbe vették az úgynevezett „*homoszexualitás néhány orvosi és büntetőjogi problémájáról*” szóló előterjesztést, amit Csorba Antal orvos ezredes tett. A forrás tematikailag nyolc részre osztható, amelyek magukba foglalják a homoszexualitás meghatározását, szakirodalmi áttekintést, a veleszületett és a szerzett homoszexualitás előfordulását, a modern büntetőjogi gyakorlatok összefoglalását, a büntethetőség eltörlését célzó érveket, a büntethetőség fenntartása mellett szóló érveket, a büntethetőségi érvekkel szembeni állásfoglalást, s végül az előterjesztő nézőpontját. Takács ezt a nyolc tematikus részt elemzi részletesen, az ETT által megvitatott érveket és ellenérveket egy táblázatban összefoglalva. Az olvasó megismerheti Csorba Antal definícióját, miszerint a homoszexualitás a nemi ösztön azonos nemre való irányultsága. Ez egy igen tág meghatározás, ami elkülöníti egymástól a homoszexualitást és a biszexualitást. A büntetőjogi gyakorlat áttekintése során Csorba kitér a hitleri németországbeli súlyos büntetésekre, emellett kiemeli, hogy Európa-szerte nincs egységes álláspont a büntethetőség tekintetében, majd az előterjesztés végén két javaslatot tesz: „*az első szerint az azonos nemű személyek – tehát mind a férfiak, mind a nők – egymás közötti fajtalanokodása akkor lenne csak büntetendő, ha erőszakosan vagy közbotrányt okozó*

módon, illetve ha 18 éven aluli személlyel történik. A másik verzió megtartotta volna a zoofília büntetethezőségét, viszont egységesen 16 éves beleegyezési korhatárt vezetett volna be mind a hetero-, mind a homoszexuális kapcsolatokban – »ami a heteroszexuális megfertőztetés szempontjából sem lenne hátrányos« (Takács 2018: 135). A kényszerkezelés lehetőségét a korábbi tapasztalataira hivatkozva teljesen elvetette. Takács a *Függelékben* az előterjesztés vitáját is közli. A bizottságban megvitatott érvek, ellenérvek átalakított formában ugyan, de az 1961-es új büntetőtörvény javaslat vitáján is előkerültek.

A hazai homoszexuális cselekmények dekriminalizációja 1961-ig váratott magára. Természetesen ez egy hosszú folyamat eredménye, ami során szükség volt a pszichológia és a pszichiátria mint tudományterület kikristályosodására. Takács a hazai törvényeket nemzetközi kontextusban vizsgálva olvasóival megismerteti a nyugat-európai, közép-kelet-európai és kelet-európai megközelítéseket. Példának okáért, Oroszországban 1922-ben eltörölték a cári szodómiaellenes törvényt, sőt már az 1918-as büntetőtörvény javaslatban sem szerepelt. A homoszexualitás átmeneti legalizálása egészen 1934-ig, Sztálin hatalomra jutásáig tartott. Legközelebb 1993-ban dekriminalizálták a homoszexualitást, majd 2013-ban(!) bevezették a homoszexuális propagandát tiltó szabályozást, mellyel az orosz állam lényegében újra kriminalizálta a homoszexuálisok csoportját. Az oroszországi példával ellentétben Csehszlovákiában, ahol az 1920-as évektől kezdve szabadon zajlottak a szexológiai kutatások, szintén 1961-ben született meg a dekriminalizációs törvény. A cseh szexológus Kurt Freund, aki eredetileg elektrosokk-terápiával akarta gyógyítani a homoszexuális személyeket, végül rájött, hogy ez a típusú beavatkozás nem vezet eredményre. Freund az 1960-as évek elején kijelentette, hogy a homoszexualitás nem gyógyítható, nem betegség, ennél fogva tiltása szükségtelen.

Magyarországon az 1961-es törvény bevezetését követően a meleg férfiak jelentős része ugyanazt a rejtőzködő életmódot folytatta, mint korábban – legalábbis A „meleg élet” keretei a rendszerváltást megelőző évtizedekben című fejezet erre enged következtetni (139–171). Takács az azonos nemű partnerek iránti vonzalmaknak a rendszerváltást megelőző időszakra jellemző megnyilvánulási formáit és társadalmi környezetét vizsgálja mikrotörténeti szinten, és bemutatja, hogy az államszocializmus idején hogyan gondolkodtak magukról az érintettek, illetve hogyan alakították érzelmi életüket, partnerkapcsolataikat. A téma a homoszexualitás társadalomtörténetén belül is kevésbé kutatottnak számít. A kutatók a BFL-ben 887 büntetőperes iratot találtak az 1951 és 1962 közötti időközre, és e peranyagokat is megvizsgálták, majd Takács az eredményeket összevetette az interjúk elemzésével.

E fejezetben Takács kiemel egy máig példa nélküli, 1969-ben kezdett empirikus szexuálszociológiai kutatást is, melyet Heleszta Sándor és Rudas János végzett az MTA Szociológiai Kutatóintézetében. A kérdőíves adatfelvétel 1970-ben zajlott le 18–24 éves egyetemisták és munkásfiatalok körében. A munka során a szociológusok a hazai szexuális magatartásformákra és a szexualitással összefüggő attitűdökre voltak kíváncsiak. Mindehhez az általuk tipikusnak vélt szexuális magatartásformákat megtestesítő személyiségekről kérdezték meg a válaszadók véleményét. A kutatók a homoszexuális magatartásformát diszkrét, a nyilvánosság előtt rejtetten, csakis privátban folytató személyek jellemzőjeként írták le, ennek ellenére elmondható, hogy a homoszexualitás elterjedt magatartásformaként jelent meg a kutatásban.

A mélyinterjúk elemzése alapján Takács azt a következtetést vonta le, hogy a homoszexuális férfiak teljes kognitív elszigeteltségben éltek a vizsgált időszakban. Az érintettek nem tudták pontosan, mit jelent melegnek lenni, egy fiatal homoszexuális értelmiségi alig, vagy sehogy nem tudott hozzájutni a homoszexualitással kapcsolatos társadalmi tudáshoz. Emellett a homoszexuálisként való önmeghatározás legtöbbször nem járt együtt a homoszexualitás nyilvános felvállalásával. Az interjúalanyok szinte mindegyikének volt heteroszexuális kapcsolata, annak ellenére, hogy az interjúkészítés során melegként határozták meg magukat. Az alanyok a kognitív elszigeteltség mellett érzelmileg is magukra voltak hagyva. Az elszigeteltség szorosan összefüggött a sajátos térhasználattal, hiszen az illegalitás fátyla alatt, titokban kellett megszervezni az ismerkedést, a találkákat. Gyors ismerkedés, gyors szex, annak érdekében, hogy titokban maradjon az illetők homoszexualitása.

Ezzel el is érkeztünk az állambiztonság által alkalmazott zsarolás módszeréhez, amivel számos homoszexuális tevékenységet végző egyént szerveztek be ügynöknek. Az utolsó fejezet (*A homoszexuális alapú kompromittálás állambiztonsági alkalmazása az 1960-as évek Magyarországon, 171–197*) arra hoz példákat, ahogy a hatvanas évek Magyarországon az intézményesített homofóbiát stratégiaileg alkalmazták az állambiztonsági szervek. A szerző két üggyel foglalkozik részletesen: az egyik egy homoszexuális cselekményen ért pap peranyagain alapszik, akin keresztül más egyházi személyek kompromittálását akarta elérni a titkosszolgálat. A másik ügy egy ex-domonkosrendi apáca köré csoportosuló, vallásos fiatal nőkből álló kör szétbomlasztását tárgyaló, *Apostolok* fedőnevű akta anyaga. A diktatúra egyházellenes politikája nem járt sikerrel, ezért másféle módszerhez kellett folyamodni a korábban betiltott rendek volt papjai, szerzetesei, apáciai ellehetetlenítése érdekében. Az egyházellenes akciók során számtalanszor merült fel a pedofília és a homoszexualitás vádja. Az *Apostolok* aktában szereplő női vallásos kör bomlasztási kísérletei példáján jól látszódik a folyamat, mely során a volt domonkosrendi szerzetesnő és társai ellen folytatott bomlasztás – a homoszexualitás vádjának megalapozatlansága ellenére is – sikerrel járt. A vallásos nézetek mellett az állambiztonság embereinek a megfigyelt nők önállósága sem tetszett. A Kádár-kori biopolitika keretein belül a nő fő feladatát a férjhezmenés és a jó anyává válás jelentette. Az állambiztonságiaknak sikerült beépíteni az egyik lány unokatestvérét, aki folyamatosan jelentett a vallásos csoportról; emellett a lányok szüleinek leveleket küldtek az ügynökök az ex-domonkos nővér homoszexualitásáról és arról, hogy megrontja a lányokat. A hazugságok ellenére az intézményesített homofóbia sikeresen működött, és a vallási csoport feloszlott.

Takács Judit *Meleg század* című kötete egyedülálló a hazai piacon. Külföldi szakirodalmon, nemzetközi kontextuson keresztül értelmezi a hazai homoszexualitás-történet eddig szinte ismeretlen aspektusait. A kötet kiindulópontja és folyton visszatérő eleme a tiltó jogi szabályozás, amely megfelelő alapot nyújtott a homoszexuális személyek társadalmi felügyeletéhez. A bemutatott fejezetek ezt a témakört járják körül. Elmondhatjuk, hogy munkája során a szerző sikerrel járt. Az olvasó egy, hangsúlyozom, itthon szinte alig ismert szubkultúra történetét ismerheti meg a kötet olvasása során. Eddig teljesen feltáratlan terület alapkutatására került sor, – amely számos témában mind a mai napig hiányzik! – melynek eredményét tarthatja kezében a téma iránt érdeklődő olvasó. A kutatás során Takács Judit és munkatársai óriási mennyiségű levéltári forrást, sajtóanyagot tártak fel, több mélyinterjút készítettek érintett személyekkel. Történészként úgy vélem, hogy a megmozgatott forrásanyag feldolgozása már önmagában egyedülálló teljesítménynek minősül. Takács és csapata nem érte be ennyivel, hiszen mindezt a forrásokból szerzett tudást a legfrissebb, legrelevánsabb szakirodalmi, és elméleti

keretben helyezte kontextusba. Nagyon fontos, hogy Takács Judit kitér a források hozzáférhetőségének problematikájára is: történész hallgatóként ez azért volt érdekes számomra, mivel az adott témakörben, időkorban nehéz sors vár a kíváncsi kutatóra a levéltárban. Az identitással, vallással kapcsolatos érzékeny információkban gazdag források többsége nem hozzáférhető az érdeklődők számára. Az érzékeny információkhoz való hozzáférés korlátozási igénye magánemberként érthető, viszont a tudományosság szempontjából már kevésbé elfogadott – legalábbis kutatói szemszögből nézve a problémát –, mivel a diktatúra mélyrétegeibe így csak nehezen, vagy szinte sehogy nem érhet el a kutató. Takácséknak nem volt könnyű dolguk a kutatás során.

Érdemes még kiemelni a kötet végén található *Függelék*et, amely a tárgyalt témakörök forrásainak egy részét tartalmazza, így a kíváncsi olvasó maga is szemügyre vehet a szociológus által felhasznált források közül néhányat. Takács Judit nem titkolt szándéka, hogy a *Meleg század* megfelelő kiindulási alapként szolgáljon a jövőbeli, a hazai homoszexualitás társadalomtörténetét kutatók számára. Reméljük, a szerző munkájával ebben is sikerrel jár majd.

HIVATKOZÁSOK

- Bezsenyi T. (2015) Emlékezetkonstrukciók Pipás Pista nemváltoztatásáról és gyilkosságairól. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 1, 28–56. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2015.1.28>
- Borgos A. (2016) „A házaséletet férje mellett megszokta vagy legalábbis eltűri, de néha még élvezi is.” A leszbikusság képei a Kádár-korszak pszichiátriai irodalmában. *Korall*, 66, 73–99.
- Borgos A. (2013) *Nemek között*. Budapest: Noran.
- Brown, J. (2001) *Szemérmetlen cselekedetek (Egy leszbikus apáca élete a reneszánsz Itáliában)*. Budapest: Osiris.
- Foucault, M. (1997) *Herculine Barbin, más néven Alexina B.* Budapest: Jászöveg Műhely.
- Hanzli P. (2016) „A rendszerváltás előtt titokként kellett megélni.” Életútinterjúk meleg férfiakkal a hatvanas–nyolcvanas évekről. *Korall*, 66, 142–163.
- Lászlófi V. – Nagy Zs. – Trádler H. (2017) „Fajtalanság”, pszichoanalízis és bűnelkövetés a Tanácsköztársaságban: F. Gy. esete (Forrásközlés). *Sic Itur ad Astra*, 66, 45–76.
- Perényi R. (2016) „Beteg szerelem” – a queer szubkultúra a rendőri és a sajtódiskurzusban a 20. század első felében. *Korall*, 66, 116–141.
- Perényi R. (2017) Találkahelyek, bűnügyi helyszínek és „dzsungel-erkölcsök”: homoszexuális szubkultúra, városi tér és bűnözés Budapesten a 20. század elején. *Sic Itur ad Astra*, 66, 99–116.
- Rocke, M. (1996) *Forbidden Friendships: Homosexuality and Male Culture in Renaissance Florence*. New York: Oxford University Press.
- Takács J. (2018) *Meleg század. Adalékok a homoszexualitás 20. századi magyarországi társadalomtörténetéhez*. Budapest: Kalligram.